

ilyenkor nem a gyerekekben, hanem pedagógiai felkészültségünk hiányosságaiban keresendő.

Természetesen az indirekt hatások problematikájában csak az egyik rész kérdés csupán a *tudatosság és a spontaneitás* viszonya. Lényeges azonban, hogy világosan lássuk: a nevelési folyamat irányítását a pedagógus sohasem adhatja ki a kezéből, még akkor sem, amikor éppen a nevelési célok megvalósítása érdekében

– *aktivításra* (kezdeményezésre, az iskola egész életében való aktív részvétellel, beleszólásra, kritikus szemléletre);

– *önállóságra* (de nem az „azt teszek, amit éppen akarok” anarhisztikus önállósodására, hanem a közös feladatok önálló megvalósítására);

– *önkormányzatra* (tehát önálló tervezésre, szervezésre, ellenőrzésre és értékelésre, önmagáért és közösségéért, tetteiért felelősségvállalására és ismét nem a felnőttvilággal való kamaszos, dacos „csakazértis” szembenállásra vagy éppen feleltelenségre)

neveli a tanulókat. A pedagógia hatásrendszerében a pedagógusnak kell a fókusz szerepét betöltenie, ezt sem az iskolán belül, sem azon kívül másra át nem ruházhatja. Hogy ez a fókusz mégis sokszor tevődik át máshová, hogy a gyerekek elég gyakran céljainktól idegen szerepeket találnak maguknak az iskolán kívül (gyermekvédelmi esetek, bandák stb.), annak is következményei – amint ezt Kerékgyártó Imre A pedagógiai hatás titkai c. írásában taglalja –, hogy ma *még nem mindig és nem mindenütt elég hatékonyak pedagógusaink hatásai*. Utalnunk kell azonban arra is, hogy a kérdés leszűkítését jelentené, ha nem mutatnánk rá: minden gyerek *a társadalmi hatások bonyolult rendszerében él és nevelkedik*. A pedagógia hatékonyságának emelése tehát nemcsak belső pedagógiai ügy, függvénye az adott történelmi kor *társadalmi gyakorlatának* is (közvélemény alakulása, a gyakorlatban megvalósuló erkölcsi értékrend, pl. kit jutalmaz, kit büntet). Meg kell viszont szívlelnünk ebben is Makarenko gondolatait. A szülőkhöz szólva elítélte azt a magatartást, amely a gyerekeket minden kedvezőtlen hatás elől el szeretné zárni. Szerinte az ilyen nevelés „üvegházi”, s legfeljebb arra jó, hogy az egyének fejlődésében töréseket okozzon. A gyerekeket az iskolának arra is fel kell készítenie, hogy nehéz helyzetekben is el tudjon igazodni. Az élet sohasem válhat probléma és konfliktusmentessé. Világosan következik ebből, hogy a minden probléma és konfliktus elől elzárkózó iskola és pedagógus csak eredménytelen munkát végezhet. Az indirekt nevelés egyik fontos feladata, hogy a mai információzúhatagban megtanítsa helyesen tájékozódni a gyerekeket.

DR. ZUKOVITS IMRE
Pécs, Tanárképző Főiskola

A pedagógiai hatás elvei, törvényszerűségei

Oktató-nevelő munkánk alapvető feladata, hogy elősegítse a sokoldalúan fejlett, szilárd világnézettel, széles körű műveltséggel rendelkező személyiségek kifejlődését.

Ezért oktató-nevelő munkánkkal arra kell törekednünk, hogy tanulóink egyéni adottságai, hajlamai széleskörűen kibontakozhassanak, az egyén teljesítményképes szakmai tudást, átfogó műveltséget sajátíthasson el, vagyis rendelkezzen mindazok-

kal az ismeretekkel, jártasságokkal és készségekkel, amelyek a társadalomban való helytálláshoz, jövőndő tevékenységük eredményes végzéséhez szükségesek.

A sokoldalúan fejlett személyiség kialakítása számunkra a *cselekvőképes ember* nevelését jelenti. Az olyan ember nevelését,

- aki ismereteit, tudását *alkotó módon* tudja a mindennapi életben felhasználni;

- aki fáradhatatlanul törekszik arra, hogy munkája egyre jobb, és eredményesebb lehessen;

- aki munkáját a társadalmi célok pontos ismeretéből kiindulva, *tudatosan, meggyőződésből* végzi.

A sokoldalúan fejlett személyiség, az erkölcsileg értékes jellem kialakítása csak fokozatosan valósítható meg.

A személyiség, a jellem fejlődésének fontos szakaszai: a serdülőkor és a középiskolás kor. Ezek az életkorok nagy hatással vannak a személyiség későbbi fejlődésére. Azonban nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy pszichológiai és etikai értelemben az ifjúkornak is igen fontos szerepe van a jellem kialakulásában.

Az általános iskolás korban különösen erőteljesen változik a tanuló tudata, jellege. Ezt az alakulást, változást kell nekünk *tudatos pedagógiai hatásokkal* irányítanunk, segítenünk.

A pedagógiai hatás folyamata

A pedagógiai hatás folyamatát a következő három elem alkotja:

- a hatást gyakorló személy, vagyis a pedagógusok,
- a közvetlen pszichológiai folyamat, és
- azok a személyek, vagyis a tanulók, akikre a hatás irányul.

Azoknak, akik tudatosan akarnak tartós hatást elérni, tisztában kell lenniök azzal, hogy ők nemcsak véleményeket, gondolatokat hordozó passzív személyek, hanem olyan gondolkodó, aktív lények, akiknek véleményt, gondolatokat, tudást kell kisugározniok magukból.

Határozottan hangsúlyozni kell, hogy a korszerű iskolai oktatásban is döntő szerepe van a pedagógiai hatást gyakorló egyén személyiségének. A pedagógus képességei, fellépése, fizikai adottságai, személyes varázsa, hanglejtése és gesztusai jól átgondolt fegyverei lehetnek a magasabb tudásért, a sokoldalúan fejlett személyiség kibontakoztatásáért folytatott küzdelemnek.

A közvetlen pszichológiai folyamatot most részletesen nem elemzem. A pedagógiai hatás folyamatának harmadik összetevőjével – vagyis azokkal akikre a hatás irányul, a tanulókkal kapcsolatban egyelőre csak azt szeretném hangsúlyozni, hogy nem passzív lények, mozdulatlan személyiségek, hanem olyan élőlények, akik a felhívás sugárzó pedagógiai hatásokra, áramlatokra sokoldalúan reagálhatnak a teljes visszautasítástól kezdve a közömbösségen át a teljes együttműködésig.

A hatáskifejtő pedagógus és a tanuló között összekötöttésnek, szellemi kontaktusnak kell kialakulnia az oktatási, nevelési folyamatok során.

A pedagógiai hatás folyamatában különböző társadalmi, pszichológiai stb. mozgásformák találkoznak és hatnak egymásra. A hatás, a meggyőzés során elsősorban társadalmi hatásokat közvetítünk, de ugyanakkor nem felejtethetjük el, hogy a társadalmi hatások a tanár pszichikumán keresztül hatnak a tanuló pszichikumára; ez a hatás nem egyirányú, hanem *kölcsönhatásról* van szó.

A pedagógus megindítja a tanuló pszichikumában latens állapotban meglévő hasonlót, vagy ellenkező véleményeket, gondolatokat, majd kialakul a válasz, a visszahatás, amely pozitív vagy negatív jellegű lehet.

Mi a feltétele annak, hogy a visszahatás *pozitív* jellegű legyen?

Ebben a vonatkozásban alapvető feltétel: hogy pontosan ismerjük tanítványainkat, részletesen ismerjük személyiségüket, jellemüket.

Az eredményes pedagógiai hatás biztosításának első feladata: hogy valóság-gal „*belehelyezzük*” magunkat tanítványaink helyzetébe, körülményeibe. *A hatás annál eredményesebb lesz, minél tökéletesebb a csere, az „átbelyezés”.* Ezt tekintetjük a pedagógiai hatás első törvényének. Tehát ha tanulóinkra hatni akarunk, akkor törekvéseiket, szándékaikat, vágyaikat figyelembe kell vennünk. Alkalmazkodni kell hozzájuk, közeledni kell feléjük, meg kell ismernünk vérmérsékletüket, fejlettségük színvonalát és módszereinket ezek alapján kell megválasztanunk.

Az eredményes pedagógiai hatás megvalósítása során igen fontos követelmény, hogy *gyorsan* és rugalmasan *alkalmazkodjunk* azokhoz, akikre hatást akarunk gyakorolni. Tevékenységünk során gyakran egy-egy mosolyból, szemvillanásból, tekintetből, vagy önkéntelen mozdulatból már következtetni kell munkánk eredményességére, vagy eredménytelenségére. A pedagógusnak ezért igen jó *emberismerő képességekkel* kell rendelkeznie, hogy a külső jelekből helyesen tudjon következtetni a tanítványok gondolataira, érzelmeire és az egyéneken lejátszódó lelki folyamatokra.

„A beleegyezés” törvénye

Az ember általános és jellemző tulajdonságai közé tartozik, hogy életének, léteének fenntartására, egyéniségének kifejlesztésére törekszik. Általános emberi tulajdonság az is, hogy az egyén ragaszkodik ahhoz, aki emberi értékeit, tudását, felkészültségét, tevékenységét stb. elismeri. Az emberben tehát él a természetes hajlam arra, hogy emberi lényét értékeljék, és megbecsüljék. Ezért szívesen hallgatjuk a dicsőretet és kellemetlen számunkra a személyünket ért bírálat.

A személyiségünkkel kapcsolatos témák mindig érdekelnek bennünket. Ezekből a tényekből vezethetjük le megállapításunkat: ha valakire hatni akarunk, valamilyen cselekedetre akarjuk készíteni, akkor *indító motívumként* célszerű, ha kezdetben olyan dologból indulunk ki, ami iránt tanítványaink fokozottabban érdeklődnek. Az érdeklődés, a tetszés felkeltése és minél intenzívebb kielégítése fokozottabban biztosítja a pedagógiai hatás sikerét, a „*beleegyező vélemény*” kialakulását.

Ez az összefüggés a „beleegyezés” törvénye: ezt tekintetjük a pedagógiai hatás második törvényének.

A tanulók tetszésének, bizalmának, rokonszenvének, érdeklődésének felkeltése lényeges elemei a pedagógiai hatás folyamatának. Azonban nem szabad arra gondolni, hogy a folyamat most már „önmagától” folyik tovább. A tetszés, az érdeklődés, a vágyakozás önmaguktól nem maradnak meg ugyanazon a szinten, intenzitásukból veszíthetnek is.

Az érdeklődés a tetszés kiváltásával, a tanulóban meglevő latens állapotban szunnyadó elképzelések, vágyak és remények valóra váltásának felvillantásával a tanulók személyisége iránti érdeklődéssel, csak a *kedvező légkört* teremtettük meg a tudatos pedagógiai-hatás érvényesüléséhez.

További feladataink: a tanulók gondolatainak, érdeklődésének és figyelmének a kérdéses pontokra való irányítása, az érzelmek megfelelő mozgósítása, a személyiség akcióba lendítése, a tanítványok akaratának irányítása és a megfelelő cselekedetek végrehajtásában való készítés.

Az egész pedagógiai hatás folyamatára vonatkozik a korábban már említett követelmény, hogy folyamatosan kell figyelni, hogy munkánk milyen hatást vált ki

a gyermekekből. Főleg a külső jeleket kell figyelemmel kísérnünk és azokból kell következtetnünk a belső folyamatok minőségére és azok alapján kell megállapítanunk a további eljárásokat.

Ha nem tudjuk behelyezni magunkat tanítványaink lelki világába, érdeklődési körükbe, érzelmi életük megfelelő sávjába, ha nem tudjuk felkelteni figyelmüket, érdeklődésüket, ha nem látatjuk be azt, hogy a saját érdekeikről van szó az eredményes iskolai munka megvalósításával, akkor tevékenységünk eredménytelen, hiábavaló lesz.

A „csere”, az áthelyezés és a „beleegyezés” törvényéből fakadó követelmények megvalósítása tehát szükséges és nélkülözhetetlen a pedagógiai hatás folyamatában.

A „megjelenítés” törvénye

Az eredményes pedagógiai hatások érvényesüléséhez való kedvező légkör megteremtése – az érdeklődés, a figyelem stb. felkeltése – után a pedagógusnak az a feladata, hogy az új ismeretet, gondolatot, cselekedetet, magatartást úgy jelenítse meg, úgy írja le, mutassa be, hogy a tanulóknál élénk, színes, szemléletes képzetek alakulhassanak ki. Leírásuk, elbeszélésük, megjelenítésük segítségével a gyermekekben erőteljes gondolkodási folyamatokat kell elindítanunk. Ezekben a folyamatokban egyaránt szerepet kell biztosítanunk a logikai eszközöknek és az érzelmi tényezőknek.

Tanítványainkat valósággal *szuggerálnunk kell* az ismeretszerzés érdekében leglényegesebbnek tartott összefüggések, eszmék és gondolatok érzékletes megjelenítésére és emlékezetbe vésésére. *Ebben a fázisban célunk, hogy a kibontakozó képzetek minél élénkebbek, léttel telítettek legyenek, amelyek egyre jobban kapcsolatba kerülnek a tanuló vágyaival, elképzeléseivel.*

Az élénk, színes, eleven, szemléletes képzetek *fokozzák az egyén érzékenységét* az új ismeretek, eszmék, gondolatok iránt.

Ezek alapján azt a megállapítást tehetjük, hogy *a pedagógiai hatás ereje függ a megjelenítés élességétől, élénkségétől és szemléletességétől is. Ezt az összefüggést nevezzük a pedagógiai hatás harmadik törvényének.*

Amikor hangsúlyozzuk a bemutatás, a bizonyítás szemléletességét, élénkségét, elevenségét, akkor nem szabad csupán az érzéki megismerésre, mint eszközre gondolni, hanem figyelembe kell venni, hogy a szemléletesség, az élénkség megvalósításának vannak értelmi, gondolati, logikai eszközei is.

A pedagógiai hatás folyamatában alapvető fontosságú követelmény a *folyamatosság, a rábátás állandósága*. Tevékenységünknek olyannak kell lennie, mint az ugyanarra a helyre hulló esőcseppeknek, amelyek nem a nagy erejükkel, hanem az állandó, ismétlődő következtetességük erejével vájják ki a követ.

Az „azonosítás” törvénye

A pedagógiai hatás befejező mozzanata: a tette sérkentés, a magával ragadás. A gondolatokat megindítottuk, az impulzus hatásaként bekapcsolódik az *akarat*, az általunk kezdeményezett áramkörbe.

Pedagógiai hatásunk akkor éri el célját, ha a nevelő és a tanítványok között olyan összhangoltság alakul ki, amelynek nem csak értelmi és érzelmi alapjai azonosak, hanem *cselekvésük, aktivitásuk is hasonló színvonalon áll*. Vagyis el kell érniük, hogy a tanulók értelmi, érzelmi és akaratilag szolidaritást vállaljanak a pedagógussal.

Mindezek alapján azt a megállapítást vonhatjuk le, hogy a *pedagógiai hatás eredményessége függ az „azonosítás”, az identifikáció mértékétől, színvonalától is. Ez a pedagógiai hatás negyedik törvénye.* Ez a törvény szoros összefüggésben van a többi törvénnyel. A pedagógus a pedagógiai hatás folyamatán keresztül azonosulni akar a tanulóval. A hatás eredményeként a tanítvány viszont szolidaritást vállal a hatást kifejtő nevelővel, így a folyamat befejeződik, vagyis a kör bezárul.

Végül szeretném kiemelni, hogy a pedagógiai hatás folyamatának egészére vonatkozóan alapvető követelmény:

- a *tudatosság és a*
- *szilárdság, következetesség.*

Nem szabad elfelejtenünk, ha mi felismerjük a tanulóknak lejátszódó pozitív vagy negatív lelki folyamatokat, akkor ők is meg tudják állapítani, hogy mi zajlik le bennünk, mennyire igaz érvelésünk; illetve milyen mértékben vagyunk meggyőződve az ismertetett vélemény igazságáról.

SZELÉNDI GÁBOR
Kaposvár, Tanítóképző Intézet

A szokások kialakításának problémái az alsó tagozatban

Általános tapasztalat bizonyítja a szokások jelentőségét az ember életében. Ha nem is fogadjuk el Bacon nézetét az emberről, aki a szokás erejénél fogva úgy cselekszik, mint a gép [1], ha túlzónak tartjuk James véleményét, aki szerint 100 cselekvésünk közül 99 szokáson alapul, kétségtelen, hogy a szokások jelentős mértékben befolyásolják életünket. Két sajátosságuk révén: egyik a szokások tudatmentesítő szerepe, a szokáscselekvésnél viszonylag kevés pszichikus energia ráfordítás szükséges (előkészítés, gondolkodás, elhatározás nélkül végbemegy), a másik: segítségükkel az adott helyzetben gyorsan és megfelelő módon cselekszünk, a cselekvés gazdagsággá válik, kevesebb erővel több eredményt érünk el [2]. A pszichológia tanításai nyomán már régen felismerte a szokások jelentőségét a szocialista neveléstudomány, hiszen már Makarenko így írt: ne éljünk vissza az öntudatos fogalmával, a szocialista társadalom öntudatos embere nem azt jelenti, hogy minden lépése előtt leül, és hosszas fejtöréssel kiokumálja a helyes cselekvést, hanem kialakult jó szokásai alapján cselekedik sok helyzetben [3]. Neveléstudományi és pedagógiai pszichológiai szakkönyveink kiemelik a szokások kialakításának feladatát a nevelési folyamat elemzése közben: a tudatformálás, a meggyőződés formálása, az érzelmek és az akarat nevelése mellett jelentős helye van a szokások kialakításának és fejlesztésének is [4]. Szükséges a tanulók tudatának fejlesztése során eljutni a meggyőződéshez, mely cselekvéseinket irányító erő, de nem elég ismerni és vállalni az elveket, hanem el kell határozni a nekik megfelelő (adekvát) cselekvéseket, és véghez is kell vinni azokat. Ebben a végrehajtásban jelentős az akaraterő mellett a jó szokás, mely megkönnyíti a helyes cselekvést, magatartást. Ha az adott helyzetben automatikusan, belső kényszerrel hajtván valósítjuk meg a cselekvést, különösebb gondolkodás nélkül – ekkor már szokásról beszélhetünk.